

УДК 246.3.001.3:726.54

НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

Світлана Оляніна

Стаття присвячена уточненню атрибуції шести ікон із зібрань Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника та Національного художнього музею України, які до 1936 року складала частину іконостаса Вознесенської церкви в містечку Березні на Чернігівщині.

Ключові слова: ікона, іконостас, декор, атрибуція, тотожність.

The attribution of six icons from the collection of National Kyiv-Pechersk Historic and Cultural Complex and National Art Museum of Ukraine as those, which formed the part of iconostasis from Voznesenska Church in Berezna of Chernihiv region, is analyzed in this article.

Keywords: icon, iconostasis, decoration, attribution, identity.

Іконостас Вознесенської церкви в Березні на Чернігівщині – видатна пам'ятка українського іконопису та сницарства доби Гетьманщини. Загинув цей іконостас разом із Вознесенською церквою, яку розібрали в другій половині 1930-х років [4, с. 6]. Однак повністю знищено було лише його архітектурно-різьбярську частину, тоді як ікони, завдяки зусиллям тогочасних музейників та пам'яткоохоронців, значною мірою вдалося урятувати: перед знесенням храму вони були демонтовані й перевезені до музеїв. У часи Другої світової війни частина цих образів загинула, а ті з них, що збереглися, унаслідок переміщень воєнного часу і наступних десятиліть розпоршилися по сховищах різних музеїв. При цьому не у всіх збереглися первинні паспортні дані, тому деякі з них, за сучасною музейною документацією, вважаються іконами невідомого походження. Останніми роками було встановлено первинну приналежність кількох березнянських ікон, однак робота з пошуку цих пам'яток ще не завершена. Таким чином, задача створення повного каталогу ікон, які колись належали до іконостаса Вознесенської церкви в Березні, та його реконструкції з урахуванням останніх відкриттів зберігає свою актуальність.

На основі аналізу збережених унікальних архівних світлин інтер'єру Вознесенської церкви в Березні, виконаних у 1928 році С. Таранушенком та П. Жолтовським, автор уточнює атрибуції шести ікон з колекцій Національного Києво-Печерського іс-

торико-культурного заповідника та Національного художнього музею України.

Після зведення протягом 1759–1761 років у містечку Березна трьохпрестольного Вознесенського храму на місці розібраної старої церкви [6, с. 229], у ньому розпочалися роботи зі спорудження іконостаса, який би перекрив одразу центральний і бічні приділи. Така монументальна конструкція іконостаса була зведена з використанням двох менших іконостасів, які до цього належали двом невідомим нині храмам¹. Останнім часом проблемі реконструкції цього збірного іконостаса Вознесенської церкви в Березні було присвячено кілька досліджень [1; 5], уперше це питання у своїй публікації порушила Г. Белікова [9, с. 178]. Вірогідно, той з іконостасів, який поставили перед головним вівтарем Вознесенської церкви, було створено в першій половині XVIII ст. Інший іконостас, який розділили навпіл і прибудували до центрального як бокові крила, може бути датований другою половиною XVII ст. [5]. Утворений велетенський іконостас був завширшки 22 м при висоті близько 17 м [8, с. 85]. Однак така конструкція виявилася заширокою для храму, і частину крил іконостаса розвернули на стіни. На сьогодні запропоновано реконструкції загального вигляду іконостаса Вознесенської церкви, що відповідають його фотофіксації 1928 року [4, с. 95; 5, с. 99], а також реконструкцію первинного вигляду іконостаса XVII ст., який було використано для утворення крил нового іконостаса [5, с. 97].

СВІТЛАНА ОЛЯНИНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

Загальна кількість образів іконостаса Вознесенської церкви перевершувала сотню, що можна вирахувати за його світлинами. Перед самим нищенням пам'ятки значну частину ікон встигла демонтувати експедиція П. Жолтовського. Зі спогадів самого дослідника відомо, що в 1936 році йому разом із представником Чернігівського історичного музею вдалося демонтувати всі ікони березнянського іконостаса, окрім пророчого ярусу ряду [4, с. 8]. Отже, загальна кількість творів, які вдалося урятувати, мала сягати сімдесяти. Образи були перевезені до музеїв Києва та Чернігова [4, с. 8], але невідомо, на жаль, як вони були розподілені між цими містами. Щодо тих ікон, які потрапили до Чернігова, то вони зберігалися у Катерининській церкві і, вважається, що вони загинули в роки Другої світової війни [1, с. 15].

Київська частина колекції відомих нині березнянських ікон розподілена між Національним художнім музеєм України (НХМУ) та Національним Києво-Печерським історико-культурним заповідником (НКПІКЗ). З них у НХМУ зберігається тринадцять ікон. Це образи молитовного ряду: «Деїсус», «Апостоли Матвій і Петро», «Апостоли Хома і Варфоломій», «Апостоли Юда-Тадей та Яків Алфеїв», що містилися у центральному іконостасі XVIII ст., ікони з північного крила прибудованої частини XVII ст. – «Апостол Петро», «Апостол Марко», «Апостол Хома», «Апостол Варфоломій», «Апостол Матвій» та «Апостол Андрій» (?). Останній образ на момент демонтажу не входив до складу збірного березнянського іконостаса, однак, за розмірами, композицією та стилістикою очевидно, що колись він розміщувався саме в північному крилі старого іконостаса. З намісного ряду в музеї зберігається ікона «Три святителі: св. Іоанн Златоуст, св. Василій Великий, св. Григорій Двоєслов» з центрального іконостаса XVIII ст. та образ «Св. Георгій» з прибудованого південного крила іконостаса XVII ст. З цокольного ярусу вцілів єдиний образ – «Гріхопадіння», що розміщувався у центральному іконо-

стасі під іконою Спасителя і був винятний разом із пишним різьбленим обрамленням.

У НКПІКЗ зберігається ще одна ікона, що надійшла після Другої світової війни [8, с. 513] і була атрибутована як березнянська [1, с. 49], – «Собор архангела Михаїла». Ця ікона колись стояла у намісному ряду центрального іконостаса. Отже, на сьогодні визначено чотирнадцять ікон з названого ансамблю.

Водночас у зібранні НКПІКЗ перебувають чотири образи, які колись склали частину празникового ярусу іконостаса – «Благовіщення», «Різдво Христове», «Хрещення» («Богоявлення») і «Зішестя до пекла» («Воскресіння»), з атрибутами «Київщина (?), кін. XVII – поч. XVIII ст.» [7]. Усі чотири пам'ятки надійшли до фондів заповідника після Другої світової війни, мають форму неправильного восьмикутника і прикрашені орнаментальними розетками двох типів: верхня пара розеток є квіткою з довгими пелюстками, нижня – з округлими (ілюстр. 1: а–г). Порівняння цих ікон з образами в добудованих крилах березнянського іконостаса (ілюстр. 3: а, б) засвідчує повну їх тотожність, як за формою, так і за характером обрамлення (ілюстр. 2). За світлинами можна встановити й місце кожної з названих ікон у празниковому ряду. Зокрема, на світлинці північного крила іконостаса видно, що третьою від його краю розміщено «Різдво Христове», четвертою – уміщено ікону «Хрещення» («Богоявлення»), і, нарешті, шостою іконою, розташованою найближче до центрального іконостаса, був образ «Благовіщення». Четверта ікона з цієї групи – «Зішестя до пекла» («Воскресіння») розміщувалася у південному крилі іконостаса і займала в ярусі друге місце, рахуючи від центрального іконостаса.

Окрім образів, що належали до празникового ярусу, за означеними світлинами у збірці НКПІКЗ як березнянську можна атрибутовувати ікону «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські» (ілюстр. 4). Твір виконано на іконному щиті, з трьох дощок, прямокутному понизу, з півциркульним завершенням угорі. За паспортними даними заповідника, робота походить з Чернігівщини, час надходження до фондів – 1962 рік, да-

ІСТОРИЯ

тування – остання чверть XVII ст. [7, с. 96]. Ікону з подібним сюжетом, схожу за формою і конструкцією можна побачити і на світлинах березнянського іконостаса – вона остання у північному крилі. Роздивитися її можна добре, позаяк вона зафіксована майже фронтально (ілюстр. 5). Особливо чітко видно різьблене тло і форми окремих елементів декору, абрис площини, укритої живописом, а також щілини між дошками іконного щита. Усі елементи композиції, орнаментованого тла, місця з'єднань дощок на іконі з фотографії збігаються з іконою зі збірки НКПІКЗ і зі всією очевидністю свідчать, що це та сама робота.

Ще однією іконою, яка, очевидно, також походить з березнянського іконостаса, є ікона св. Миколая зі збірки НХМУ (ілюстр. 6). За паспортними даними музею вона датується серединою XVIII ст., а її походження невідоме [8, с. 523]. Цей образ також складається з трьох дощок, він прямокутний, з півциркульним завершенням. Найвірогідніше, саме цю ікону з поколінним образом святого видно на світлині північного крила іконостаса (ілюстр. 7) поряд з іконою «Антонія і Феодосія Печерських». Хоча на світлині бачимо тільки половину цієї ікони, проте на ній досить добре можна розгледіти різьблене тло, а також деякі деталі зображення: голову святого з короткою світлою бородою, широкий омофор, що покриває рамено і спускається долу, підняту в благословляючому жесті руку, кість якої темним силуетом виділяється на омофорі. У цілому ж, за загальним силуетом постаті можна визначити поширений тип зображення св. Миколая без митри. У Вознесенській церкві північний приділ було присвячено св. Миколаю, і саме тут бачимо його образ. Порівнюючи ікону св. Миколая зі збірки НХМУ, відзначимо, що контур постаті Миколая на ній дуже близький до абриса описаної ікони в північному крилі березнянського іконостаса. Постаць святого зображено так само поколінною, але найбільш показовим є те, що збігаються конфігурації усіх деталей орнаментованого тла, виступів карнизу на лутці ніші, у яку вставлялася ікона (на зо-

браженні св. Миколая зі збірки НХМУ місця, прикриті карнизом, позбавлені декору і золочення). Водночас, порівнюючи цю ікону зі світлиною, помічаємо і певні відмінності: голова святого на творі НХМУ за пропорціями трохи менша, ніж на світлині, вужчою є і стрічка омофора на рамені. Проте означені розбіжності, зафіксовані в живописному зображенні, можна пояснити тим, що ікона св. Миколая в іконостасі була покрита товстим шаром потемнілого лаку і, можливо, локальних записів, а ніні її первинний живопис повністю розчищено від пізніших нашарувань.

Для доведення приналежності ікони св. Миколая зі збірки НХМУ до березнянського іконостаса можна зіслатися на розглянуту вище ікону «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські» з колекції НКПІКЗ. Порівняння розмірів цих ікон виявляє їх майже цілковиту тотожність: розміри першої – 132×82,3×2,5 см, другої – 133×82×2,5 см [8, с. 519, 523]. Звернемо також увагу на рисунок орнаментального тла на цих іконах (ілюстр. 8; 9). Усе їх різьблене поле утворене з переплетіння і з'єднання у різноманітних варіантах двох основних мотивів: завитків сильно стилізованого акантового листа, зображеного в профіль (ілюстр. 10: а) і жолобчатих раковин (ілюстр. 10: б). Воднораз листова пластина аканта має характерний фестончатий край, що зближує його з іншим декоративним мотивом, поширеним в українських пам'ятках XVII ст. – гребенем, оздобленим намистинами (ілюстр. 10: в). Намистини прикрашають також зовнішній бік деяких раковин, зображених на тлі ікон (ілюстр. 10: г). Такі самі декоративні мотиви було використано для орнаментации тла на образах апостолів з бокових крил іконостаса XVII ст., що добре можна побачити, наприклад, на іконі «Апостол Матвій» (ілюстр. 11; 12).

Порівнюючи декор образів «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські» та «Св. Миколай», зазначимо, що вони відрізняються формою картушів з іменами святих: на першій іконі вони прямокутні, тоді як на другій – овальні. Тим часом ця розбіжність не заперечує можливої належності

СВІТЛАНА ОЛЯНИНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

пам'яток до одного іконостаса і навіть одного ярусу. Прикладом цього є намісні образи Спасителя і Богородиці з Сорочинського іконостаса, які мають овальні картуші з написами, тоді як ікони пророка Давида та св. Уляни з того самого ярусу оздоблені прямокутними картушами.

Спираючись на рисунок орнаментованого тла ікони «Св. Миколай», спробуємо довести її датування XVII ст. Для цього слід зупинитися на основних мотивах різьблення, які протягом цього періоду були поширені в Україні в декорванні ікон та іконостасів. Загальновідомими мотивами, що найчастіше використовувалися у різьбярстві XVII ст., були волоти, картуші, бонії (перли), виноградна лоза, закручені в спіраль галузкові паростки, розетки, окуттевий орнамент [3, с. 66, 69]. Неабияке поширення отримує в той час акант у різноманітних інтерпретаціях, а також декоративний елемент, який у літературі називається «гребінь з перлами» [2, с. 631] і, по суті, є волотою, прикрашеною низкою боній (ілюстр. 13). Мотив, який також часто траплявся у декорі іконостасів – жолобчата мушля. Нею часто прикрашали картуші горішніх ікон (ілюстр. 14), або декорували тло іконостаса, комбінуючи з іншими елементами (ілюстр. 15). В орнаментативній тла на іконах XVII ст. жолобчаті мушлі і гребені з перлами, імовірно, траплялися не часто. Окрім ікон березнянського іконостаса, можемо назвати лише образ «Богородиця з архангелами» зі збірки НХМУ, який датується XVII ст. і походить з Лівобережної України [8, ілюстр. 324], де ці мотиви, близькі за малюнком до декору березнянських ікон, прикрашають тло (ілюстр. 16). Гребенями і мушлями орнаментовано також поле ікони «Преображення» зі Слобожанщини кінця XVII – початку XVIII ст., однак тут вони мають інші абриса (ілюстр. 17).

Рідкісний і для ікон XVII ст., декор з жолобчатих мушель зовсім зникає у XVIII ст., де його витісняє плетіння з галузок аканта та інших рослинних елементів. З огляду на це, ікону св. Миколая зі збірки НХМУ за характером орнаментованого тла слід датувати не пізніше ніж кінцем XVII ст. Водночас очевидна схожість декоративних деталей,

з яких утворений малюнок різьбленого поля ікон апостолів «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські» і «Св. Миколай», вказує на те, що ці ікони могли створюватися для одного ансамблю.

Стилістика живопису березнянських ікон – тема спеціального дослідження, якої ми в цій статті торкатися не будемо. Відзначимо лише, що, порівнюючи ікони «Св. Миколай» і «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські», виявляємо подібний рисунок окремих елементів. Зокрема, схожість спостерігається у багатьох рисах облич св. Миколая і преподобних Антонія та Феодосія Печерських: майже однаково змальовано запалі щоки, що підкреслюють форму вилиць, різко виділено носо-губну складку. Особливо подібним у зображеннях св. Миколая і преподобних Антонія та Феодосія Печерських є малюнок вертикальної зморшки між бровами (ілюстр. 18: а – в). Порівнюючи вушні раковини, також бачимо, як збігаються їх загальна форма та окремі деталі (ілюстр. 18: г). Окрім того, яскравим прикладом є ідентичність у зображенні китиць на вбранні святих (ілюстр. 18: д, е).

Здійснене дослідження дозволяє стверджувати, що ікони зі збірки НКПІКЗ: «Благовіщення», «Різдво Христове», «Хрещення» («Богоявлення») і «Зішестя до пекла» («Воскресіння») походять з празникового ряду, а ікона «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські» – з намісного ярусу іконостаса Вознесенської церкви в Березні на Чернігівщині, які розміщувалися у тій частині, яка була створена в другій половині XVII ст. Ікона «Св. Миколай» з колекції НХМУ також належала до цієї частини березнянського іконостаса і розміщувалася у намісному ярусі поряд з образом «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські». Аналіз орнаментованого тла ікони «Св. Миколай» не залишає сумніву, що вона була створена не пізніше кінця XVII ст.

Підводячи підсумок, пропонуємо реконструкцію іконографічної програми іконостаса Вознесенської церкви в Березні здійснити з урахуванням нових атрибутів ікон (ілюстр. 19).

ІСТОРИЯ

Примітки

¹ П. Жолтовський вважав, що іконостас, установлений у центрі Вознесенської церкви, був сучасний побудові храму, а прибудовані до нього частини походили зі старої розібраної Вознесенської церкви [4]. Думку П. Жолтовського сьогодні поділяють й інші науковці [1; 8; 9], однак останні дослідження іконостаса [5] дозволяють висловити припущення про створення центральної його частини в першій половині XVIII ст. З огляду на це питання, походження іконостасів наразі залишається відкритим.

Література

1. *Задорожна М. М.* Іконостас Вознесенської церкви с. Березни Чернігівської області: Проблеми реконструкції та атрибуції. К., 2000. – Архів дипломних робіт факультету теорії та історії мистецтва НАОМА. – 110 с.
2. *Бусева-Давыдова И. Л.* Русский иконостас XVII века: генезис типа и итоги эволюции / И. Л. Бусева-Давыдова // Иконостас. Происхождение – Развитие – Символика / ред.-сост. А. М. Лидов. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – С. 621–650, илл. стр.
3. *Драган М.* Українська декоративна різьба XVII – XVIII ст. / Михайло Драган. – К.: Наукова думка, 1970. – 203 с., ілюстр.

4. *Жолтовський П. М.* Музейна робота (дещо з минулого) / П. М. Жолтовський // Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть: питання дослідження, збереження та реставрації: наук. зб. (Матеріали VI міжн. наук. конф. по волинському іконопису, м. Луцьк, 1–3 груд. 1999 р.). – Луцьк: Надстир'я, 1999. – С. 5–8, ілюстр.

5. *Оляніна С. В.* Іконостас Вознесенської церкви у містечку Березна: втрачена пам'ятка мистецтва доби Бароко / С. В. Оляніна // Українська художня культура: пам'яткохоронні проблеми: зб. наук. пр. – К.: Інститут культурології НАМ України, 2011. – С. 40–103, ілюстр.

6. [П. Т.] Березенская Вознесенская церковь / [П. Т.] // Киевская старина. – 1889. – Т. XXIV. – № 1. – С. 225–231.

7. Православная икона России, Украины, Беларуси: к 1020-летию Крещения Руси: Альбом. – Минск [и др.] : Белорусская Православная Церковь, 2008. – 208 с., илл. стр.

8. Українська ікона XI–XVIII ст. Альбом. (Державні зібрання України) / [авт. тексту Л. Міляєва, М. Гелитович. Упорядкув. Л. Міляєва, М. Гелитович]. – К., 2007. – 525 с., ілюстр.

9. Шедеври українського іконопису XII–XIX ст.: Альбом / [упоряд. Л. Членова]. – К.: Мистецтво, 1999. – 256 с.

РЕЗЮМЕ / SUMMARY

Ікони з іконостаса Вознесенської церкви в Березні на Чернігівщині, які зберігаються сьогодні в колекції Національного художнього музею України та Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника, є хрестоматійними пам'ятками українського іконопису доби Гетьманщини. Вони були врятовані від знищення у другій половині 1930-х років зусиллям тогочасних музейних працівників та пам'яткоохоронців. Перед знесенням Вознесенського храму та його іконостаса більшу частину ікон було демонтовано й перевезено до музеїв Києва і Чернігова. У часи Другої світової війни частина цих ікон загинула, а ті, що збереглися, у процесі переміщень воєнного часу і наступних десятиліть розпорошилися по різних музеєсховищах. Водночас не у всіх збереглися первинні паспортні дані, тому деякі з пам'яток, за сучасною музейною документацією, вважаються іконами невідомого походження. Останніми роками первинна атрибуція кількох березнянських ікон була відновлена, і тепер загальна кількість відомих ікон з цього іконостаса нараховує чотирнадцять пам'яток. З них у Національному художньому музеї України зберігається тринадцять ікон: «Деїсус», «Апостоли Матвій і Петро», «Апостоли Хома і Варфоломій», «Апостоли Юда-Тадей та Яків Алфеїв», «Три святителі: св. Іоанн Златоуст, св. Василій Великий, св. Григорій Двоєслов», «Св. Георгій», «Гріхопадіння», які, за традицією, датують 1760-и роками – часом завершення опорядження Вознесенського храму, та ікони «Апостол Петро», «Апостол Марко», «Апостол Хома», «Апостол Варфоломій», «Апостол Матвій», «Апостол Андрій» (?), які датують початком XVIII ст. Окрім того, у колекції Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника зберігається ікона «Собор архангела Михаїла» 1760-х років.

Водночас робота з пошуку ікон березнянського іконостаса ще не завершена, тож задача створення повного каталогу пам'яток, які колись належали іконостасу Вознесенської церкви, та його реконструкція з урахуванням останніх відкриттів зберігає свою акту-

СВІТЛАНА ОЛЯНІНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

а

б

в

г

1. Ікони з праздникового ярусу іконостаза Вознесенської церкви в Березні Чернігівської обл.: а – «Благовіщення». Кінець XVII – початок XVIII ст., дерево, різьблення, темпера, олія, золочення; б – «Різдво Христове». Кінець XVII – початок XVIII ст., дерево, різьблення, темпера, олія, золочення; в – «Хрещення» («Богоявлення»). Кінець XVII – початок XVIII ст., дерево, різьблення, темпера, олія, золочення; г – «Зішестя до пекла» («Воскресіння»). Кінець XVII – початок XVIII ст., дерево, різьблення, темпера, олія, золочення

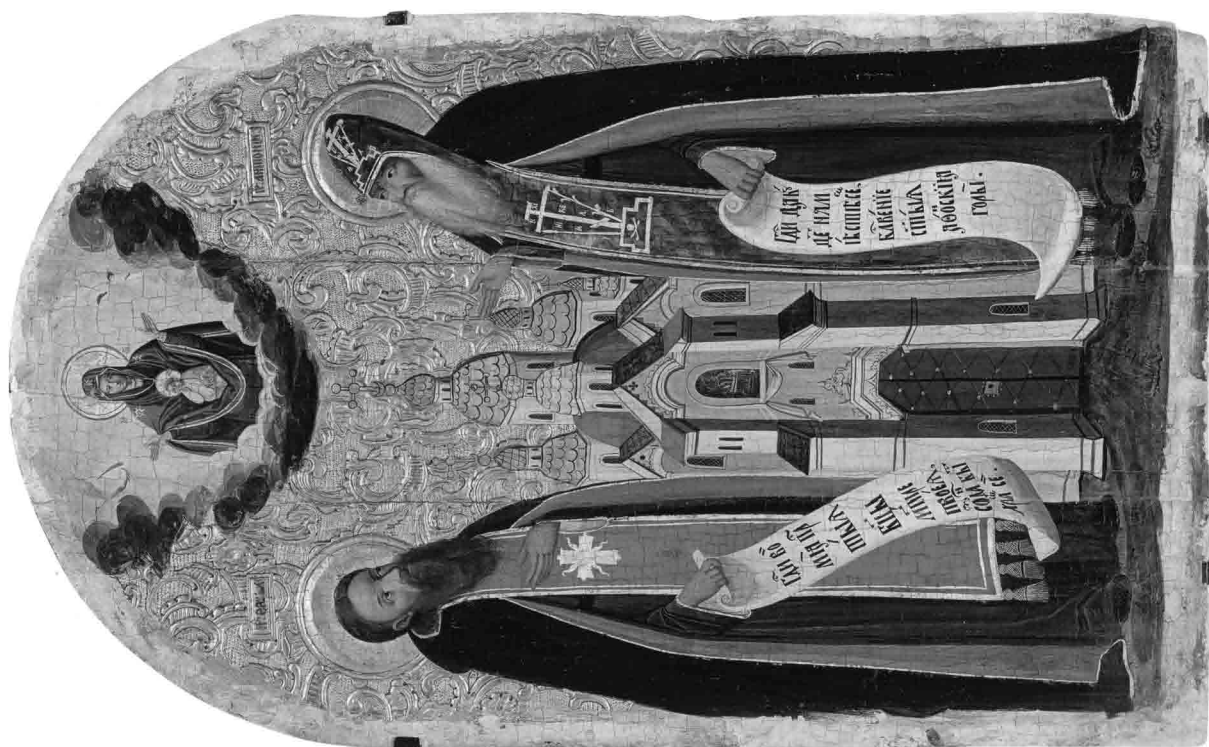
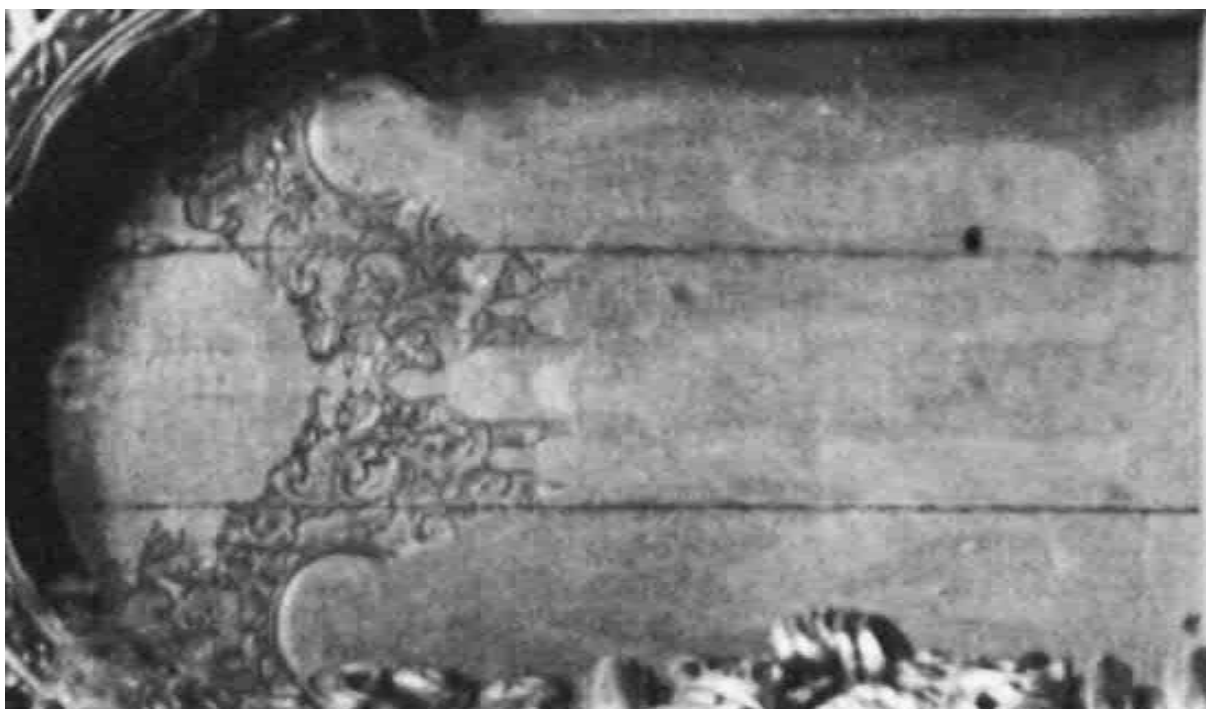
2. Фрагмент північного крила іконостаза Вознесенської церкви в Березні з іконою «Благовіщення». Світлина С. Таранушенка, 1928 р.

ІСТОРІЯ

3. Іконостас Вознесенської церкви в Березні. Світлина С. Таранушенка, 1928 р.: а – північне крило; б – південне крило

СВІТЛАНА ОЛЯНИНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

4. Ікона «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські». Остання чверть XVII ст., дерево, різьблення, олія, золочення. З намісного ярусу іконостаса Вознесенської церкви в Березні Чернігівської обл.

5. Фрагмент північного крила іконостаса Вознесенської церкви в Березні з іконою «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські»

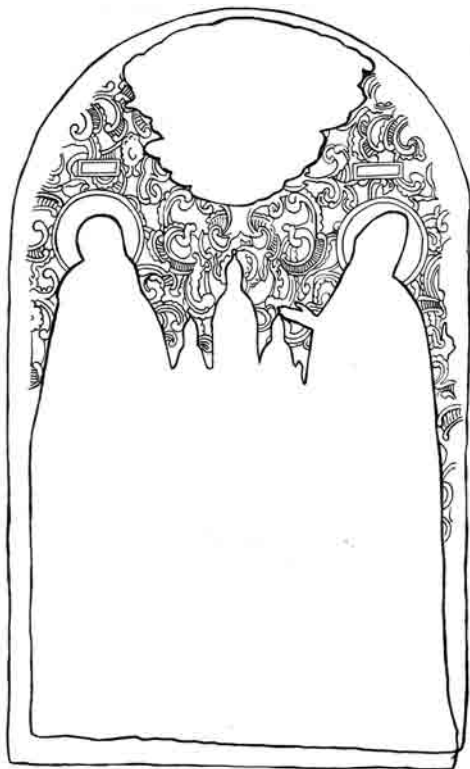
ІСТОРІЯ

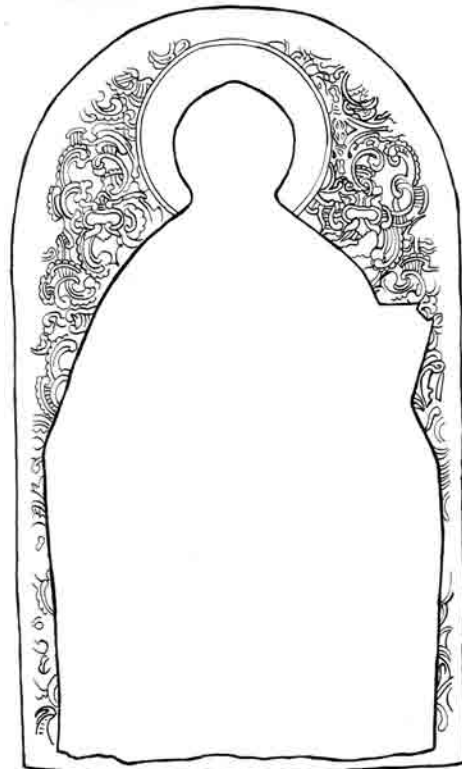
6. Ікона «Св. Миколай» XVII (?) ст., дерево, різьблення, темпера, олія, золочення. З намісного ярусу іконостаса Вознесенської церкви в Березні Чернігівської обл.

7. Фрагмент північного крила іконостаса Вознесенської церкви в Березні з іконою «Св. Миколай»

СВІТЛАНА ОЛЯНІНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

8

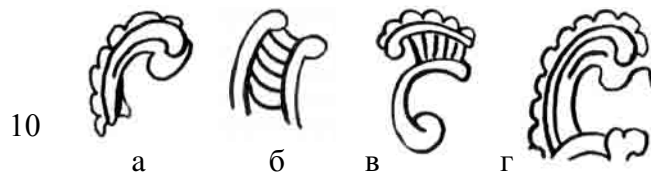
9

11

12

10

8. Прорис орнаментції тла ікони «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські»

9. Прорис орнаментції тла ікони «Св. Миколай»

10. Прориси: а – акантового листка. Фрагмент орнаментції тла ікони «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські»; б – жолобчатої мушлі. Фрагмент орнаментції тла ікони «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські»; в – гребеня з намистинами. Фрагмент орнаментції тла ікони «Св. Миколай»; г – жолобчатої мушлі з намистинами. Фрагмент орнаментції тла ікони «Св. Миколай»

11. Ікона «Апостол Матвій». Початок XVIII ст., дерево, різьблення, олія, золочення. З молитовного ярусу іконостаза Вознесенської церкви в Березні Чернігівської обл.

12. Прорис орнаментції тла ікони «Апостол Матвій»

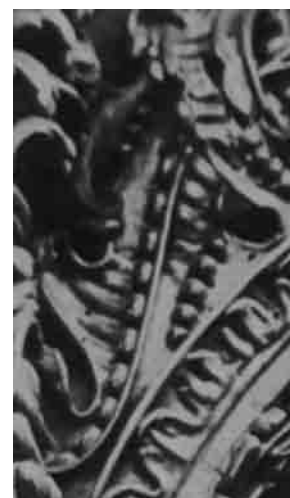
ІСТОРИЯ

13

14

15

16

17

13. Гребінь з перлами. Фрагмент обрамлення ікони з південного крила іконостаса другої половини XVII ст. з Вознесенської церкви в Березні Чернігівської обл. Світлина С. Таранушенка, 1928 р.

14. Жолобчата мушля з намистинами. Фрагмент обрамлення ікони з іконостаса 1697–1699 років з церкви Різдва Христового з Жовкви Львівської обл.

15. Жолобчата раковина з намистинами. Фрагмент декору іконостаса 1669–1676 років з Успенського собору Єлецького монастиря у Чернігові. Світлина С. Таранушенка, 1917 р.

16. «Богородиця з архангелами», XVII ст.

17. Орнаментальний декор різьбленого тла. Фрагмент ікони «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські». Остання чверть XVII ст.

СВІТЛАНА ОЛЯНІНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

Г

а

Д

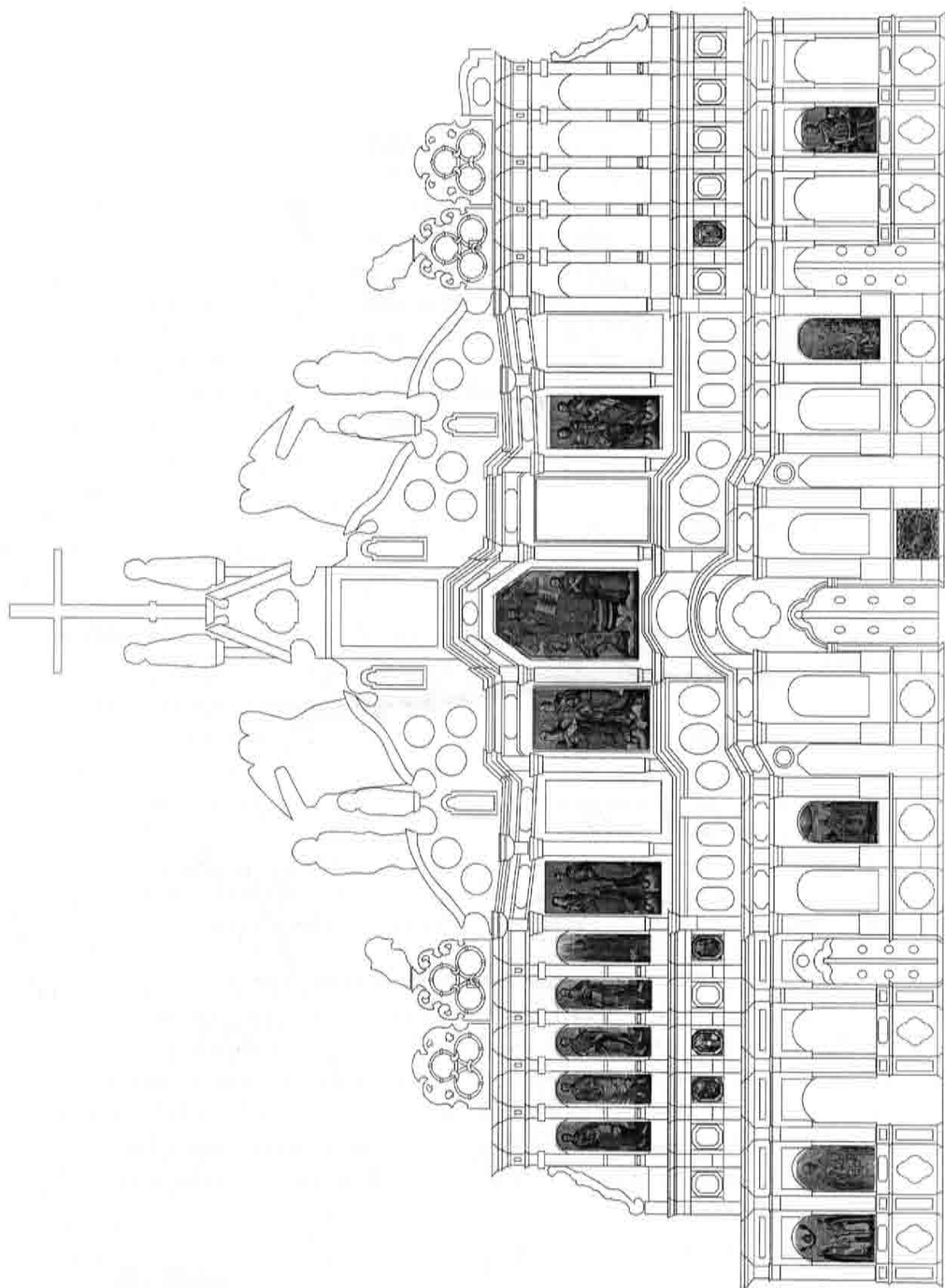
е

б

в

18: а – лик св. Миколая, фрагмент ікони «Св. Миколай», XVII (?) ст.; б – лик св. Феодосія, фрагмент ікони «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські», остання чверть XVII ст.; в – лик св. Антонія, фрагмент ікони «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські», остання чверть XVII ст.; г – фрагменти ликів свв. Миколая і Феодосія; д, е – фрагменти шат свв. Антонія і Феодосія

19. Реконструкція іконографічної програми березнянського іконостаса зі збережених ікон

СВІТЛАНА ОЛЯНИНА. НОВІ АТРИБУЦІЇ ЗБЕРЕЖЕНИХ ІКОН БЕРЕЗНЯНСЬКОГО ІКОНОСТАСА

альність. Збережені світлини інтер'єру Вознесенської церкви, виконані в 1928 році С. Таранушеном та П. Жолтовським, дають можливість дозволяють провести атрибуцію ще шести ікон із колекції київських музеїв, які колись складала частину березнянського іконостаса.

Шляхом порівняння форми іконного щита, характеру обрамлення, загальної композиції зображення та окремих елементів рисунка, а також орнаментативної тла збережених ікон з іконами на світлинах іконостаса, виявлено схожість між ними в усіх названих напрямках аналізу. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що ікони зі збірки Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника: «Благовіщення», «Різдво Христове», «Хрещення» («Богоявлення») і «Зішестя до пекла» («Воскресіння») походять з празникового ряду, а ікона «Преподобні Антоній і Феодосій Печерські» – з намісного ярусу іконостаса Вознесенської церкви в Березні і розміщувалися вони в тій його частині, яка була створена в другій половині XVII ст. Ікона «Св. Миколай» із колекції Національного художнього музею України також належала цій частині березнянського іконостаса і стояла в намісному ярусі. Аналіз орнаментованого тла ікони «Св. Миколай» не залишає сумніву, що ікона була створена не пізніше кінця XVII ст.

Ключові слова: ікона, іконостас, декор, атрибуція, тотожність.

Icons from the iconostasis of the Voznesenska Church in Berezna of Chernihiv region, nowadays given to the collections of National Kyiv Pechersk Historic and Cultural Complex and National Art Museum of Ukraine are axiomatic monuments of Ukrainian iconography of Hetmans' period. They were saved by museum personnel from total destruction before the reducing to ruins of the Voznesenky Church in the 2nd part of 1930th. During the World War II some of these icons were demolished, and the rest were dislocated to museum collections. Moreover, not all of them retained their initial nameplate data so in modern museum documentation some of these icons are considered to be the objects of cultural property of the unknown origin. Recently initial attribution of several icons from Bereznansky iconostasis has been recommenced and today the total number of objects of cultural property from Voznesensky iconostasis is fourteen. Thirteen of them are gathered in National Ukrainian museum of Art: «Deisis» «Apostles Matvey and Peter», «Apostles Foma and Varfolomey», «Apostles Judas-Faddey and Iakov Alfeev», «Three prelates: St. Iowan Zlatoust, St. Vasiliy Velikiy, St. Grigory Dvoeslov», «St. George», «The Fall» – traditionally, all dated by 1760th, before the decoration of the Voznesensky Church was finished. The icons «Apostle Peter», «Apostle Mark», «Apostle Foma», «Apostle Varfolomey», «Apostle Matvey», «Apostle Andrey» were created before the beginning of 18th century. Beside this, the icon «The Cathedral of Archangel Michael», dated before 1760th, now is included to the collection of National Kyiv Pechersk Historical and Cultural Complex.

The search of other icons of Bereznansky iconostasis is not finished. That is why the issue of collecting data for complete catalogue of icons, attributed to iconostasis of Voznesenska Church in Berezna, becomes topical. Archival photos of Stefan Taranushenko and Paul Zholtovsky of an interior of Voznesenska Church in 1928 allow to relate to Bereznansky iconostasis the other six icons from Kyiv museums.

Detailed comparison of the forms of icons, particularly, of frame, the general composition of images and certain elements of figure, and also field ornamentation of icons and the images of them on the photos of iconostasis, concludes the similarity of icons in all points of analysis. Basing on the results of this research we can state that the icons «Annunciation», «The Nativity of Christ», «The Epiphany» («The Theophany») and «Descent to Hell», gathered in collection of National Kyiv Pechersk Historical and Cultural Complex, originate from the Feasts tier and the icon «St. Antony and Theodosiy Pecherskiy» – from the Worship tier of iconostasis of Voznesenska Church in Berezna, in particular, of the part of iconostasis,

ІСТОРИЯ

which was created in the 2nd half of 17th century. As well the icon «St. Nikolay» from the collection of National Ukrainian Museum of Art was related to this part of Bereznansky iconostasis, fitting the icon frame in Worship Tier. The analysis of field of the icon «St. Nikolay» leaves no doubt, that it has been created not later than by the end of 17th century.

Keywords: icon, iconostasis, decoration, attribution, identity.

Иконы из иконостаса Вознесенской церкви в Березне на Черниговщине, которые сегодня хранятся в коллекции Национального художественного музея Украины и Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника, являются хрестоматийными памятниками украинской иконописи периода Гетьманщины. Усилиями музейных работников они были спасены от уничтожения во второй половине 1930-х годов. Во время Второй мировой войны часть из этих икон погибла, а оставшиеся, в процессе перемещения военного времени и последующих десятилетий, были разпределены по разным музейным собраниям. При этом не у всех из них сохранились первоначальные паспортные данные, поэтому некоторые иконы в современной музейной документации значатся как памятниками неизвестного происхождения. В последнее время первоначальная атрибуция нескольких икон из березнянского иконостаса была восстановлена, и теперь их общее количество насчитывает четырнадцать памятников. Из них в Национальном художественном музее Украины хранится тринадцать икон: «Деисус», «Апостолы Матвей и Петр», «Апостолы Фома и Варфоломей», «Апостолы Иуда-Фаддей и Иаков Алфеев», «Три святителя: св. Иоанн Златоуст, св. Василий Великий, св. Григорий Двоеслов», «св. Георгий», «Грехопадение», которые, по традиции, датируют 1760-и годами – временем завершения отделки Вознесенского храма, и иконы «Апостол Петр», «Апостол Марк», «Апостол Фома», «Апостол Варфоломей», «Апостол Матвей», «Апостол Андрей» (?), которые датируют началом XVIII в. Кроме того, в коллекции Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника хранится икона «Собор архангела Михаила» 1760-х годов.

При этом работа по поиску других икон, когда-то принадлежавших березнянскому иконостасу, еще не завершена. Поэтому задача создания полного каталога икон, которые когда-то принадлежали иконостасу Вознесенской церкви в Березне, и его реконструкция с учетом последних открытий сохраняет свою актуальность. Архивные фотографии интерьера Вознесенской церкви, выполненные Стефаном Таранушенко и Павлом Жолтовским в 1928 году, позволяют атрибутировать еще шесть икон из коллекции киевских музеев, как таковых, которые когда-то входили в состав березнянского иконостаса.

Путем сравнения формы икон, характера обрамления, общей композиции изображений и отдельных элементов рисунка, а также орнаментации фона существующих икон и их изображений на фотографиях иконостаса, выявлено сходство между ними во всех названных направлениях анализа. Таким образом, проведенное исследование позволяет утверждать, что иконы из собрания Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника: «Благовещение», «Рождество Христово», «Крещение» («Богоявление») и «Сошествие в ад» («Воскресение») – происходят из праздничного ряда, а икона «Преподобные Антоний и Феодосий Печерские» – из наместного ряда иконостаса Вознесенской церкви в Березне, и размещались они в той его части, которая относилась ко второй половине XVII в. Икона «Св. Николай» из коллекции Национального художественного музея Украины также принадлежала этой части березнянского иконостаса и стояла в наместном ярусе. Анализ орнаментированного фона иконы «Св. Николай» не оставляет сомнения, что она была создана не позднее конца XVII в.

Ключевые слова: икона, иконостас, декор, атрибуция, тождество.